

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پڑوہشگاہ

بین المللی المصطفی ﷺ

مبانی و اصول طراحی کتاب درسی

محمد شریفی نیا

سرشناسه:	شریفی نیا، محمد، ۱۳۴۲-
عنوان و نام پدیدآور:	مبانی و اصول طراحی کتاب درسی / محمد شریفی نیا.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری:	۲۰۸ص.
شابک:	978-964-195-191-9
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	کتابنامه: ص ۱۹۸-۱۹۱.
موضوع:	کتاب های درسی - نویسنده
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمیه. مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	۱۳۸۹ م ۴ ش / ۳۰۴۵/۵ LB
رده بندی دیویی:	۳۲/۳۷۱
شماره کتابشناسی ملی:	۲۰۹۰۹۰۷

مبانی و اصول طراحی کتاب درسی

مؤلف: محمد شریفی نیا

چاپ اول: ۱۳۸۹

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی

● چاپ: فاضل ● قیمت: ۲۸۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

- آماده سازی: سیدمحسن عمادی مجد
- صفحه آرایی: سیدمحسن عمادی مجد
- ویراستار: محمدجواد حمیدیان
- نمونه خوان: سیدشعبان علی هاشمی
- کنترل نهایی: هادی عبدالمالکی
- ناظر فنی: سیدمحمد عمادی مجد
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مراکز پخش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان حجتیه، فروشگاه مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ. تلفکس: ۰۲۵۱۷۷۳۰۵۱۷
 - قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه، فروشگاه مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ. تلفن: ۰۲۵۱۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵۱۲۱۳۳۱۴۶
- www.miup.ir, www.eshop.miup.ir
E-mail: admin@miup.ir, root@miup.ir

سخن ناشر

کتاب آموزشی باید دارای متنی پویا و متناسب با دگرگونی‌هایی باشد که در ساختار دانش و رشته‌های علمی پدید می‌آید. تحولات اجتماعی، نیازهای نوظهور فراگیران و مقتضیات جدید دانش، اطلاعات، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزش‌های نوینی را فرا می‌خواند که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. گسترش فرهنگ‌های سلطه‌گر جهانی و جهانی شدن فرهنگ، در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، مشکلات و نیازهای نوظهوری را پیش‌رو گذارده است که رویارویی منطقی با آنها، در پرتو آراستن افراد به اندیشه‌های بارور، ارزش‌های متعالی و رفتارهای منطقی‌ای امکان‌پذیر است. این مهم در قالب موقعیت‌های رسمی آموزشگاهی و با ایجاد رشته‌ها و متون جدید، گسترش دامنه آموزش‌ها و مهارت‌ها و تربیت سازمان‌یافته صورت می‌گیرد.

بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی استوار، قاعده‌مند و تجربه‌پذیر است که در آن برنامه‌های آموزشی، متن‌های درسی و استادان، ارکان اصلی به شمار می‌آیند؛ همچنین استواری برنامه آموزشی به هماهنگی آن با نیاز زمان، استعداد علم‌آموزان و امکانات موجود، وابسته است؛ چنان‌که اتقان متن‌های درسی به ارائه تازه‌ترین دست‌آوردهای علم در قالب شیوه‌ها و فن‌آوری‌های آموزشی نوظهور است.

بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها به حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی کمک می‌رساند.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. جامعه المصطفی ص ع ا ل ه العالمية به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون متناسب را سرلوحه تلاش‌های خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ص ع ا ل ه ضمن تقدیر و تشکر از فرزانه‌گانی که در به ثمر رسیدن این اثر، بذل عنایت کرده‌اند نشر این اثر را به عموم اهل فرهنگ و اندیشه تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ص ع ا ل ه

فهرست

۱۵ کلیات
۱۶ کتاب درسی چیست؟
۱۶ تعریف آموزش
۱۷ تعریف یادگیری
۲۵ نظریه‌های یادگیری
۲۶ مبانی فلسفی نظریه‌های یادگیری
۲۶ دیدگاه‌های فلسفی نظریه‌های یادگیری
۲۸ نظریه‌های یادگیری
۳۴ قوانین سازمان ادراکی
۳۸ نظریه یادگیری معنادار کلامی
۴۰ نظریه یادگیری شناختی - اجتماعی
۴۰ مراحل یادگیری مشاهده‌ای
۴۳ نظریه پردازش اطلاعات
۴۵ حافظه دراز مدت
۵۱ انگیزش و یادگیری
۵۱ انگیزش و یادگیری
۵۲ تعریف انگیزش
۵۳ نظریه‌های انگیزش
۵۴ نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو

۵۶ کاربردهای نظریه‌های انگیزش در تألیف کتاب درسی
۵۶ کتاب و ارتباط
۵۶ کتاب و ارتباط
۵۶ موانع ارتباط و راه‌های غلبه بر آن
۵۶ تعیین هدف‌های آموزشی
۵۶ نیازسنجی و تعیین اهداف آموزشی
۵۶ تحلیل و طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی
۵۶ ۵. طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی
۵۶ آزمون‌های پیشرفت تحصیلی
۵۶ جدول مشخصات آزمون
۵۶ انواع آزمون‌های پیشرفت تحصیلی
۵۶ آزمون‌های یادآوری
۵۶ آزمون‌های بازشناسی
۵۶ سؤالات چندگزینه‌ای
۵۶ ساختار کتاب درسی
۵۶ تعریف و انواع کتاب
۵۶ ساختار کتاب
۵۶ قسمت متن
۵۶ ساختار کتاب درسی
۵۶ قسمت پس‌متن
۵۶ آماده سازی کتاب درسی (۱)
۵۶ ۱. پدیدآوری
۵۶ شیوه‌استنادی
۵۶ روش ارجاع مستقیم
۵۶ روش ارجاع غیر مستقیم
۵۶ روش مستندسازی
۵۶ روش گزارشگری
۵۶ شیوه‌استدلالی
۵۶ شیوه‌خلاق

۵۶	ویرایش.....
۵۶	نمونه خوانی.....
۵۶	نسخه‌پردازی.....
۵۶	ویرایش متن.....
۵۶	ویرایش علمی.....
۵۶	ویرایش تخصصی.....
۵۶	ویرایش سازمانی.....
۵۶	آماده‌سازی کتاب درسی (۲).....
۵۶	تعیین فرمت صفحه.....
۵۶	برجسته‌نمایی.....
۵۶	سرفصله و پا صفحه.....
۵۶	پارگراف و متن.....
۵۶	روش‌های پارگراف‌بندی و تفکیک آن.....
۵۶	رسم‌الخط نگارش.....
۵۶	اصول تدوین شیوه‌نامه رسم‌الخط.....
۵۶	نشانه‌های مکث.....
۵۶	کاربرد نشانه‌های مکث.....
۵۶	سمی کالن.....
۵۶	نقطه.....
۵۶	دونقطه.....
۵۶	دوره‌نما.....
۵۶	نشان تعجب.....
۵۶	نشان سؤال.....
۵۶	نشانه‌های جداساز.....
۵۶	نشانه‌های دربرگیر.....
۵۶	پرانتز و کاربرد آن.....
۵۶	دربرگیر زاویه‌ای.....
۵۶	کروشه.....
۵۶	آکولاد.....
۵۶	گیومه.....
۵۶	زیر-خط.....

۵۶ شکل و جدول در متن درسی
۵۶ فاصله‌گذاری در اجزای ساختار متن
۵۶ چاپ
۵۶ کتابنامه
۵۶ لغت‌نامه

مقدمه

امروزه کتاب درسی، به عنوان جزء اساسی محتوای درسی و به منزله بخشی از مواد، وسائل و رسانه‌های آموزشی است که با هدف آموزش و تسهیل یادگیری، در فراگیران به کار گرفته می‌شود، مورد توجه جدی مسئولین و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، به‌ویژه برنامه ریزان درسی است. تفاوت‌ها فردی شاگردان، اختلاف سطح توانایی‌ها و استعدادها، یادگیری آنان در دروس و موضوعات مختلف، سبک‌های متفاوت آنها در یادگیری، تأکید بر یادگیری انفرادی و خود آموزی، به کتاب‌های درسی ویژگی‌های خاصی بخشیده است؛ به گونه‌ای که کتاب‌های درسی باید به گونه‌ای طراحی و سازماندهی شوند که هم پاسخگوی نیازهای متنوع یادگیرندگان باشند و هم به راحتی قابل آموزش و یادگیری برای گروه‌های مختلف فراگیران باشند، ضمن آن‌که منبعی برای یادگیری‌های چندگانه شناخته شوند.

با وجود این، دیگر کتاب درسی منبع جامع الاطراف، تام و کاملی به شمار نمی‌آید که تنها بتوان به آن اکتفا کرد؛ بلکه کتاب درسی به مثابه منبع محرک و راهنمای یادگیری محسوب می‌شود که فرصت‌های متفاوتی برای یادگیرندگان مختلف فراهم می‌کند و مجال مراجعه به منابع گوناگون، مواد، ابزار و رسانه‌های مختلف آموزشی را فراهم می‌سازد تا هرکس بتواند به تناسب خواست و علاقه، استعداد و توانایی، زمان و فرصت مقتضی، قابلیت و امکانات و سبک یادگیری خاص خود، به یادگیری موفقیت‌آمیز و توأم با نشاط و سرزندگی بپردازد.

تأمین چنین ویژگی‌هایی برای کتاب درسی، نیازمند همکاری اشخاص گوناگون با تخصص‌ها و تجارب متفاوت، در قالب یک تیم سازمان یافته است. تیمی که با شناخت فراگیران، ماهیت یادگیری، چگونگی آموزش، نحوه سازماندهی محتوا، طراحی الگوهای تدریس و طرح درس، راهبردهای تدریس و یادگیری، روش‌های خاص آموزش یک ماده درسی، تهیه و تدارک مواد و رسانه‌های آموزشی، تجربه و دانش حرفه‌ای و عملی آموزش و یاددهی، تخصص در زمینه محتوا و ماده درسی، آشنا با نیازها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، افکار، عقاید، هدف‌ها و مختصات اجتماعی، به برنامه‌ریزی و تألیف کتاب درسی نماید.

کتاب مبانی و اصول طراحی کتاب درسی به سفارش دفتر کل برنامه‌ریزی و فناوری آموزشی **جامعه المصطفی** ﷺ **العالمیه** و با هدف کمک به فرایند علمی تهیه و تدوین کتاب درسی، نگارش یافته و می‌کوشد تا پایه‌های نظری و مبانی، قواعد، اصول، روش‌ها و فنون کلی تهیه و تألیف کتاب درسی، را با بهره‌گیری از یافته‌ها و تجارب اندوخته شده در این زمینه، مورد بررسی قرار دهد. مطالب کتاب در قالب نه فصل زیر به رشته تحریر درآمده است:

در فصل اول: به تعریف کتاب درسی، آموزش، یادگیری و ویژگی‌های آنها می‌پردازد. در فصل دوم: نظریه‌های یادگیری مورد بررسی قرار می‌گیرد و در آن مبانی فلسفی نظریه‌های یادگیری؛ تجربه‌گرایی و عقل‌گرایی، نظریه‌های یادگیری، نظریه شرطی‌سازی پاسخگر، نظریه شرطی‌سازی کنشگر، نظریه شناخت‌گرایی، نظریه یادگیری شناختی-اجتماعی و نظریه خبرپردازی مورد بحث قرار گرفته است.

در فصل سوم: انگیزش و یادگیری، با مباحث تعریف انگیزش، نظریه‌های انگیزش و کاربرد آن در تألیف کتاب درسی پرداخته شده است. در فصل چهارم؛ کتاب و ارتباط، نخست ارتباط تعریف شده است آن‌گاه یک الگوی ارتباطی مورد بررسی قرار گرفته و در پایان موانع ارتباط و راه‌های فائق آمدن بر آنها در تهیه و تألیف کتاب درسی، بررسی شده است.

در فصل پنجم: هدف‌های آموزشی - با توجه به منابع آنها و چگونگی تحلیل و طبقه‌بندی‌شان مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل ششم: آزمون‌های پیشرفت تحصیلی مطرح شده و در آن جدول مشخصات آزمون و انواع آزمون‌های پیشرفت

تحصیلی توضیح داده شده است. در فصل هفتم: به ساختار کتاب درسی پرداخته شده و در آن، تعریف کتاب، انواع کتاب، ساختار کتاب و ویژگی‌های کتاب درسی تعریف و بیان شده است.

در فصل هشتم: آماده‌سازی کتاب درسی (۱) در مرحله پدیدآوری و ویرایش، بررسی شده است.

و در فصل نهم، آماده‌سازی کتاب درسی (۲) در مرحله تولید، با مباحث پارامترهای تنظیم صفحه، خانواده حروف، برجسته‌نمایی، حروف پیرامنتی، شیوه‌های پاراگراف‌بندی، رسم‌الخط و نمادها و نشانه‌های نقطه‌گذاری، مطالب کتاب به پایان می‌رسد.

در خاتمه، بر خود لازم می‌دانم از ریاست محترم جامعه المصطفی ص العالمیه جناب حجة الاسلام والمسلمین اعرافی، به خاطر توسعه فضای علمی و معاونت محترم آموزش، جناب حجة الاسلام والمسلمین رجایی، به دلیل حمایت‌ها و نیز مدیر کل محترم دفتر برنامه‌ریزی و فناوری آموزشی، جناب حجة الاسلام والمسلمین رضانژاد، به سبب همکاری و ایجاد انگیزه برای نگارش این اثر و از همسر گرامی‌ام، سرکار خانم فراهانی، به خاطر زحمات و کمک‌های علمی‌اش و نیز دست‌اندرکاران تایپ و آماده‌سازی، چاپ و نشر، کمال تشکر و قدردانی را بنمایم. هم‌چنین مراتب سپاس و امتنان خود را نیز به همه اساتید و صاحب‌نظرانی که با ارائه انتقادات و بیان نقطه نظرات اصلاحی و تکمیلی به اتقان علمی این نوشتار کمک می‌نمایند، اعلام می‌دارم. امیدوارم این کوشش اندک، مورد رضای خداوند متعال و استفاده مؤلفان کتاب درسی قرار گیرد.

وما توفیقی الا بالله

دی‌ماه ۱۳۸۸ - محمد شریفی نیا

